

Council that proclaimed the establishment of the Ukrainian People's Republic and expanded its authority to the territory of Katerynoslavska province including Mariupol uyezd. But further events showed that the process of the Ukrainian Revolution in Mariupol as in Ukraine in general appeared to be inconclusive.

Examining the issue of the Ukrainian Revolution of 1917 events in Mariupol enables to convey truthful information about that hard decisive period to the contemporary residents of the city in order to overcome conventional historical myths of the Soviet times. It affords the opportunity of analyzing the role of Pryazovye in the history of Ukraine, in its social development and decisively proves that Mariupol is an integral part of Ukraine.

Key words: *Ukrainian Revolution, Universals of the Central Council of Ukraine, Ukrainian People's Republic, authority of UPR, Ukrainian national movement in Mariupol, Mariupol City Council.*

УДК 94(477)''14/17

І.С. Стороженко

ГІПОТЕЗА ГЕНЕЗИСУ ТА ЕВОЛЮЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В АСПЕКТІ ПАСІОНАРНОЇ ТЕОРІЇ ЕТНОГЕНЕЗУ (КІНЕЦЬ XV – СЕРЕДИНА XVII ст.)

Стаття, яка є вступом до рукопису монографії, що має ідентичну із статтею назву¹, в загальному вигляді знайомить читача з механізмом народження українського козацтва як національного етнічного утворення – субетносу, що протягом кінця XV – середини XVII ст. еволюціонував за етнічними фазами та етапами, виконуючи функції домінувати українського етносу, його збройних сил і державності.

Ключові слова: *українське козацтво, етнічне утворення – субетнос, фази та етапи, домініанта українського етносу.*

За висновками Л. Гумільова, «консорція» переростає за певних умов у «етнос», але якщо вона довго зберігається (у нашому випадку понад 70 років), то переростає спочатку в «конвіксію»,² а потім в субетнос. Водночас ситуація з козацькою «консорцією» свідчила, що без зовнішнього поштовху вона не переросте в «конвіксію». Бажаний вплив на етногенез консорції розпочався в 60-х роках XVI ст. Козаки були запрошені для участі в Лівонській (1561-1569 рр.), Московській (1578-1580 рр.) та Псковській (1582 р.) кампаніях у складі польської армії як піхотинці. Водночас були проведені урядові козацькі реформи Сигізмундом II Августом (1570-1572 рр.) та Стефаном Баторієм (1578-1582 рр.), відповідно до яких козацтво було оголошено привілейованим збройним станом в Речі Посполитій з відповідними правами й вольностями. Це сприяло зростанню кількісного складу козацтва за рахунок ветеранів війн та збіднілої шляхти. А головне, козаки почали з 1570 р. закладати основи «конвіксії»: осаджувати (будувати) хутори та села, створювати свої господарства та сім'ї, а організаційно проживати територіальними десятками.

¹ Затверджена до видання Вченою радою Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара, протокол № 6 від 27.12.2012 р., але через брак коштів до цього часу не видана.

² «Конвіксія» (від лат. *“convictio”* – спільне проживання, постійне спілкування) – група людей з однохарактерним побутом і сімейними зв'язками, а з неї – шлях в «субетнос» [5, с.22].

Підсумовуючи, зазначимо, що у 1570 р. розпочався другий етап козацького етногенезу у фазі «піднесення»: утворення етнічної структури – «конвіксії», соціальною оболонкою якої було козацьке військо, а пасіонарним імперативом поведінки: *«Будь тим, ким ти мусиш бути!»*. Протягом 1570-1578 рр. «конвіксія-військо» дислокується на волості, на базі прикордонних замків та їхніх околиць, а протягом 1579-1590 рр. – на Низу Дніпра. Тут, на островах Великого Лугу, козаки утворюють від своїх прикордонних замків 6-8 городків, які починаючи з 1585 р. отримують самоназву «січей», на базі яких утворюються «коші». На ґрунті цих кошів за принципом синергетики «конвіксія – козацьке військо» у 1587 р. досягає апогею свого розвитку як структурно-упорядкована система, що перебуває у неврівноваженому стані (*«флуктуації»*), а в 1590 р. досягає критичної межі (*«біфуркації»*) щодо питання переростання «конвіксії» до наступного етапу етногенезу – «субетносу». Для виведення «конвіксії» з цієї критичної межі до «субетносу» потрібен був зовнішній поштовх щодо визначення для нього соціальної оболонки. Таким зовнішнім поштовхом, що сприяв подальшому етногенезу «конвіксії», стала третя урядова козацька реформа, проведена Сигізмундом III протягом 1590-1591 рр., відповідно до якої було прийнято постанову польського сейму від 19 квітня 1590 р. «Порядок щодо низовців та України», якою козацтву надавалося право на створення під сюзеренатом короля Речі Посполитої своєї автономії на Низу Дніпра [15, с.178,179; 3, с. 173-175].

Отже, у 1590 р. розпочався третій етап козацького етногенезу у фазі «піднесення»: утворення етнічної структури – «субетносу», соціальною оболонкою якої було виникнення протодержавного утворення Війська Запорозького, яке я помилково назвав у своїй монографії першою Запорозькою (Базавлуцькою) Січчю³, з пасіонарним імперативом поведінки: *«Будь тим, ким ти мусиш бути!»*.

Зазначимо, що серед усіх козацьких структур особливе місце належить саме Базавлуцькому протодержавному утворенню Війську Запорозькому (1590-1638 рр.). Його унікальність полягає в тому, що, по-перше, це була військово-адміністративна федеративна республіка українського козацтва із столицями на острові Базавлук (р. Дніпро) та на волості (м. Канів). Іншими словами, Базавлуцьке Військо Запорозьке було *«Супердержавою»*, соціальна оболонка її козацького субетносу складалася з *«сузір'я»* восьми острівних січей Великого Лугу, а *«плеядою»* в цьому сузір'ї були 8 територіальних кошів (поділялися на територіальні сотні, а останні – на територіальні

³ Розглядаючи питання утворення Запорозької Січі, Н.П. Василенко торкнувся висновків Л.В. Падалки, які він висловив у своїй статті «К вопросу о существовании Запорожской Сечи». За його думкою, ніякої Січі, як постійного місця перебування козаків, не виникало на Запорожжі ні у XVI, ні в першій половині XVII ст. Існували тільки тимчасові козацькі укріплення, табори, «коші» [1, с. 195]. Дослідження автора цих рядків генезису, еволюції і знищення вищеназваної Базавлуцької Січі показали, що вона ні в козацьких джерелах, ні в польських документах не називалася Запорозькою Січчю, а її столиці на острові Базавлук та в м. Каневі не називалися Січчю чи Кошем. У спілкуванні та листуванні козаки свою столицю на острові Базавлук називали «курнями», де було побудовано понад півтори сотні куренів (тимчасових житлових приміщень) від 8 кошів острівних січей, а офіційно це було місто-держава Військо Запорозьке. Документи, відправлені звідси, мали таку форму: «Дано з Базавлука, гетьман Війська Запорозького Петро Сагайдачний». Отже, соціальною оболонкою козацького субетносу, що народився 1590 р., було утворення Базавлуцької козацької держави Війська Запорозького, яка проіснувала до 1638 р. і *трансформувалася* через 10 років в козацьку державу Б.Хмельницького Військо Запорозьке [13, с. 246 -278, 314-332].

Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що Б.Хмельницькому належить створення першого Чортомлицького військово-адміністративного прикордонного козацького формування в 1652 р., яке він назвав Запорозькою Січчю, а його столицю – Кошем. Січ підпорядкував Кошовому атаману, поділив територію Січі на п'ять паланок, а усе військо запорожців на 40 куренів (військово-господарських організаційних структур). Ця ж Січ після 25 років еміграції (1709-1734), до якої її примусив Петро I, повернулася з дозволу Анни Іоановни на Запорожжя, де відродилася під назвою Підпільненської, або Нової Січі. Проіснувала 40 років (1734-1775). Знищена за маніфестом Катерини II від 14.08.1775 р.

десятки) на волості, на базі прикордонних замків та їхніх околиць, на які був поширений цей субетнос. По-друге, структура цієї протодержави досягла вершин досконалості через те, що формувалася на принципах синергетики та етногенезу і стала зразком і домінантою для усіх наступних структур козацтва. *Це єдина козацька структура, яка за досконалістю своєї будови, державотворчою, культурно-освітньою і військовою діяльністю є першим державним утворенням українського етносу після загибелі Київської держави – Русі.* Держава Б. Хмельницького – Військо Запорозьке (1648-1657 рр.) є спадкоємницею Базавлуцького протодержавного утворення Війська Запорозького (1590-1638 рр.), зокрема за своєю будовою.

На початковому етапі існування Базавлуцького протодержавного утворення його субетнос утвердився через соціальну оболонку організаційної структури тільки на Низу Дніпра та на хуторах і селах, де мешкали козаки і їхні сім'ї (на волості). А протягом двох перших десятиліть XVII ст. воно показало 75% міщан прикордонних замків та їхніх околиць і цим поширило субетнос і свою організаційну структуру на волость, установивши у такий спосіб над нею козацьку юрисдикцію. Це дозволило Базавлуцькому Війську Запорозькому встановити контроль над діяльністю шляхти і прикордонною королівською адміністрацією, а також взяти під свій захист православну церкву і мешканців волості. На початку другого десятиліття XVII ст. Базавлуцьке Військо Запорозьке уклало союз з православною церквою, що сприяло об'єднанню навколо козацтва як пересічних громадян, так і української еліти на ґрунті національно-релігійних інтересів. Прикладом такого об'єднання був вступ у 1620 р. П. Сагайдачного з усім Військом Запорозьким до Київського братства. Цього ж року за його піклуванням і за підтримки Війська Запорозького в Україні була відновлена православна ієрархія [14, с. 27]. Останнє об'єднало козацтво з українською інтелігенцією, яка в ті часи була зосереджена у складі духовенства. У православної церкви з'явилися свої рицарі, а у громадян України – особистості, які були здатні згуртувати їх для боротьби за етнічну (українську) і конфесійну (православну) незалежність. Союз козацтва з православною церквою поклав початок розвитку українського бароко, яке охопило всі сфери українського освітнього та культурного життя. У 1632 р. за кошти та військової підтримки Базавлуцького Війська Запорозького було утворено вищий освітній заклад – Києво-Могилянську Колегію, шляхом об'єднання Братської та Лаврської шкіл [14, с. 43,44]. В цих школах, а також в Колегії навчалися козацькі діти. За своєю військовою потужністю Базавлуцьке протодержавне утворення перетворилося на протипагу Кримському ханству. Вищевикладене свідчить, що в Україні після подолання наслідків монгольської навали відбулося наприкінці XVI ст. відродження її етносу з новою назвою – «український», який обріс соціальною оболонкою козацької державності. За таких умов, наступною урядовою козацькою реформою повинно було бути включення Базавлуцького Війська Запорозького за «річпосполитським проектом»⁴ [2, с. 190-199] на правах автономії до складу Речі Посполитої. За умов реалізації цього проекту польська влада отримала б можливість посилити свої позиції на Низу Дніпра з питань оборони

⁴ Проект створення універсальної «річпосполитської», або «шляхетської», імперії, яка б базувалася на гіпотезі сарматського походження слов'ян, був запропонована мислителем-гуманістом Станіславом Оріховським-Роксоланом (1513–1566 рр.). Відповідно до нього постулювалися рівні «сарматські» права поляків та українців і навіть перевага останніх, як спадкоємців найславнішого сарматського племені «роксоланів», яка б гарантувала свободи та співіснування різних культур і народів. Люблінська унія 1569 р. стала апофеозом «річпосполитського проекту» [2, с. 190, 196, 198]. Та омріяні Оріховським-Роксоланом взаємні поступки за річпосполитським проектом не стали реальністю. Небажання польської шляхти підтримати український проект засвідчило, що Польща не стала носієм річпосполитського проекту, проголошеного правовими актами Люблінської унії 1569 р.

південних рубежів Речі Посполитої, а також покласти на цю автономію (Військо Запорозьке) відповідальність за несанкціоновані вторгнення козацтва в межі володінь Османської імперії. З іншого боку, визнання цієї території автономією дозволило б українцям отримати етнічні і конфесійні права й свободи. Подальші історичні події, ситуації та процеси навколо козацького питання, зокрема, досвід Московської держави, показали, що запропонований запорожцями шлях вирішення козацької проблеми був єдино вірний.

Але враховуючи вороже ставлення до козацтва великого коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського та польської шляхти, яка через свою жадібність не бажала втрачати свої маєтки на волості, про створення козацької автономії на цій території, на споконвічній, до речі, українській землі, не могло бути й мови. Не прораховуючи катастрофічних наслідків для Речі Посполитої, її керівництво взяло курс на знищення українського козацтва, не розуміючи, що воно пустило глибокі соціальні та духовні корені в українському етносі [8, с. 96-98]. *Вчиняючи так, воно також не розуміло, що, знищуючи українське козацтво, воно здійснило запуск процесу загибелі своєї держави – Речі Посполитої, як соціально-політичної системи, бо прагнуло зупинити потужний закономірний історичний процес відродження українського етносу через інструмент козацького субетносу, як складової етнічної системи держави – річпосполитського суперетносу.*

Наприкінці 1637 р. польське військо, очолюване польним гетьманом Миколою Потоцьким, вирушило на Україну з метою приборкнення козацького свавілля. В битві під Кумейками (грудень 1637 р.) військо Базавлуцького Війська Запорозького, очолюване її гетьманом Павлом Павлюком (через помилки останнього), зазнало поразки. Наступного 1638 р., через неузгодженість дій кошових та полковників Базавлуцького Війська Запорозького з подальшої підготовки та проведення відсічі польській армії, а також через зраду реєстрового козацтва, надпотужне запорозьке військо було повністю знищене. Україна покрилася козацькими шибеницями. М. Потоцький брав безпосередню участь в жорстоких розправах над запорожцями. Про ці розправи над козаками Адам Кисіль згадував з жалем десять років пізніше, під час повстня Б.Хм-ельницького, зазначивши, що тепер козаки грозять теж саме зробити над поляками [4, с. 278-280]. «*Ординація війська запорозького реєстрового 1638 р.*», ухвалена польським сеймом у березні цього ж року, позбавила на «вічні часи» усе українське козацтво статусу привілейованого окремого збройного стану, скасувала козацький імунітет і перевела його в стан «*простого народу, оберненого в холопів*» [8, с.96, 97]. Реформовані реєстрові полки тепер були не козацькими, а лише організовані по-козацьки, бо до їх складу зарахували не козаків, а холопів. Тому усі посади у цьому війську, за винятком сотника і сотенного отамана, посідали поляки. Польський уряд за допомогою гарнізонів⁵ фортеці Кодак (відновлена в 1639 р.) та утвореного форпосту на Микитиному Розі повністю витіснив залишки запорожців з Низу Дніпра і вимусив їх мігрувати на лівобережну ділянку Дикого Поля (на землі, що межували з Військом Донським) та на землі Слобідської України]. *Визначальним чинником знищення запорозького козацтва було позбавлення*

⁵ Щоб взяти під свій контроль міграцію козаків та мешканців з волості на Низ Дніпра, з метою проведення там господарського та військового промислу, польський уряд побудував в 1635 р. поліцейську фортецю Кодак над Кодацьким порогом, яку цього ж року реєстрові козаки, очолювані Іваном Сулимою, знищили. Після ліквідації в 1638 р. поляками Базавлуцького протодержавного утворення, наступного 1639 р. фортеця була відбудована з гарнізоном у складі 600 осіб. Усі затримані, що прагнули потрапити на Низ Дніпра і не мали паспорта від козацького комісара, каралися на смерть. Для затримки тих, кому вдалося потрапити на Низ Дніпра, на Микитиному Розі, на базі січі Канівського реєстрового козацького полку був облаштований урядовий форпост, на якому за графіком змінного чергування перебував один реєстровий козацький полк у складі однієї тис. осіб з трьома гарматами.

його матеріальної і оборонної бази на Низу Дніпра шляхом захоплення реєстровцями його островних січей у Великому Лузі і перетворення їх на січі реєстрових полків [13, с. 266-277].

Позбавлення волості та Низу Дніпра пасіонарного козацького елементу забезпечило Речі Посполитій спокійне життя протягом «золотого десятиліття» (1638 – 1648 рр.). Але за ці десять років вирости діти й онуки в сім'ях, в яких загинули пасіонарні батьки й діди, а козаків-реєстровців пригнічував соціально-політичний тиск прикордонної польської влади. За цих обставин пасіонарний імпульс-поштовх, спричинений Б. Хмельницьким з острова Томаківка навесні 1648 р. (заклик до повстання), викликав пасіонарну індукцію в полках реєстрових козацьких полків і відгукнувся пасіонарним вибухом мешканців обох берегів Дніпра Середньої і Східної України, формуючи селянські повстанські загони й полки, а також надаючи всебічну допомогу українській армії. Відбувся новий запуск системи козацького етногенезу, внаслідок якого козацький субетнос не тільки відродився, а й став домінантою всього українського етносу. Етнічне пробудження мешканців Наддніпрянщини на основі цієї домінанти обросло соціальною оболонкою української національної революції середини XVII ст. під керівництвом Б. Хмельницького. Уже через півтора роки, за результатами битви під Зборовом (15 – 16.08.1649 р.), відповідно до Зборівського договору між королем Польщі Яном Казимиром та українським гетьманом Богданом Хмельницьким, була утворена де-юре і де-факто українська козацька держава з метафоричною назвою «Військо Запорозьке». Інколи її називають державою Б. Хмельницького. Для створення цього державного формування у складі Речі Посполитої король віддав йому територію трьох воєводств: Київського, Чернігівського та Брацлавського і встановив над ним свій протекторат через київського воєводу. Адміністративний устрій цієї держави був побудований за полково-сотенним ладом, а її армія складалася за сорокатисячним козацьким реєстром. Подальші події засвідчили, що Зборівська битва (15 – 16.08.1649 р.) і підписаний після неї Зборівський договір 1649 р. були апогеем піднесення козацького субетносу. Уже в другій половині цього ж року в державі Б. Хмельницького відбулися події, які засвідчили, що козацький етногенез переріс із фази «піднесення» в «акматичну фазу (пасіонарного перегріву)», оскільки закінчився 150-літній етап фази піднесення! Особливість цієї фази полягає в тому, що, по-перше, «після певного моменту, деякої червоної межі, – пише Л. Гумільов, – пасіонарії ламають первісний імператив поведінки. Вони припиняють працювати на загальну справу і починають боротися кожний сам за себе... Тому імператив змінює своє призначення. Він звучить уже так: “Не будь тим, ким ти мусиш бути, але будь самим собою!» [5, с.93]. Це означало, що який-небудь козак хоче бути не рядовим воїном своєї сотні, а сотником, а сотник – полковником, він хоче мати своє ім'я і прославити його, а кожен селянин прагне стати козаком. Навіть серед соратників Б. Хмельницького з'явилися полковники, які не хотіли бути тими, ким вони мусили бути, і, ризикуючи своїм життям, проявляли непокору великому гетьману. Зокрема, наприкінці 1649 р. опозиційно настроєні до Б. Хмельницького полковники Д. Нечай, М. Небаба та П. Шумейко зосередили під своїми прапорами близько 30 тисяч козаків і селян. У лютому 1650 р. на Низу Дніпра вибухнуло повстання цієї черні, яка на своїй раді обрала на протипагу Б. Хмельницькому гетьманом Війська Запорозького козака Я. Худолія. Як відомо, Б. Хмельницький жорстоко придушив це повстання [9, с.172-174].

Під час акматичної фази виникає проблема надлишку пасіонарного елементу. Ця проблема отримала назву “пасіонарного перегріву”. Оскільки ці пасіонарії, користуючись тепер імперативом “Будь самим собою”, дбали тільки про свої особисті інтереси, то перебували в опозиції до діючої влади і створювали небезпечну дестабілізаційну ситуацію в суспільстві. Тому західноєвропейські володарі та їхні уряди

в подібних випадках, щоб зберегти мир і спокій в суспільстві, видворяли пасіонарний елемент за межі своїх держав. Зокрема, організовували хрестові походи за *“Гробом Господнім”* у Палестину, походи для завоювання нових земель, експедиції для виявлення нових торговельних шляхів і континентів або розпочинали довготривалі війни із сусідами [5, с.97-111]. Б. Хмельницький пішов іншим шляхом. Він вирішив зосередити козацький пасіонарний елемент, який не потрапив до 40-тисячного козацького реєстру за Зборівським договором, на Низу Дніпра, установити над ним контроль і періодично, у разі необхідності, спрямовувати його енергію проти Кримського ханства [12, с. 241, 244]. З цією метою в 1652 р. він створив Чортотлицьку Запорозьку Січ за своїм проектом, до її січового реєстру зарахував вищеназаний козацький контингент, взяв її на своє фінансове утримання і таким чином установив над нею свій протекторат. Враховуючи важливість захисту південного кордону держави від Кримського ханства й Османської імперії, Б. Хмельницький вимушений був утримувати і упокорювати пасіонарну і вибухонебезпечну Січ. Але ситуація в козацькій державі не покращувалася. Аналіз ходу подій свідчив, що дія пасіонарного перегріву акматичної фази козацького етногенезу не є першопричиною етнічної кризи, а лише її наслідком. Першопричиною кризи козацької держави була її етнічна будова, яка упродовж 1650-1657 рр. поглиблювала з року в рік соціально-політичну кризу в суспільстві й сприяла занепаду боєздатності армії. Військо Запорозьке наближалось до свого трагічного кінця. Необхідно було терміново вдатися до рішучих дій, щоб зупинити цей процес. За висновками Л.Гумільова на *субетнічному рівні* (наш випадок) людина з великою пасіонарністю може здійснити успішний крок протидії, зокрема, акматичній фазі [6, с. 510]. Але який же для цього треба обрати механізм впливу?

У цьому контексті вражає геніальність вибору Б. Хмельницьким важелів впливу на процеси етногенезу в межах Війська Запорозького. А саме: він дійшов висновку, що врятувати ситуацію можливо лише шляхом утворення держави в територіальних межах українського етносу! Обґрунтуємо вищенаведене і підкреслимо, що вибір Б. Хмельницьким шляху подолання кризових явищ у своїй державі узгоджувався із закономірностями утворення й еволюції етнічних систем. Водночас зазначимо, що сталість етнічної системи забезпечується наявною в ній кількістю компонентів, тобто кількістю субетносів. Чим більше цих компонентів, тобто чим складніша система, тим вона більш життєздатна і тим вище є фактор її сталості і збалансованості, тобто гомеостатичності, *«завдяки чому вона має можливість пережити століття неспокою, розбрату і мирного в'янення»* [5, с. 19]. При цьому Л. Гумільов зазначає, що *«під час спрощення етнічної системи у фазі занепаду кількість субетносів скорочується до одного, що означає персистентний (пережитковий) стан етносу»* [5, с. 22]. У нашому випадку внаслідок процесу етногенезу козацька держава утворилася на базі одного субетносу – козацького. Інші українські субетноси, зокрема лемки, бойки, гуцули, покутяни, підгоряни, ополяни, волиняни та поліщуки [7, с. 196-199], перебували за межами козацької держави у складі суперетносів Речі Посполитої та Австрійської імперії.

Отже, утворивши козацьку державу з одного субетносу (козацького), Б. Хмельницький отримав спрощену українську етнічну систему, яка рано чи пізно повинна була призвести до занепаду структури Війська Запорозького як системи, оскільки фактор її сталості і збалансованості був мінімальний. Щоб урятувати таку систему, тобто підвищити її фактор сталості й опір навколишньому середовищу, існував єдиний шлях – ускладнити її структуру, тобто включити до складу козацької держави хоча б частину вищеназаних українських субетносів.

При цьому зазначимо, що механізм подолання наслідків соціально-політичних кризових явищ у державі Б. Хмельницького, викликаних пасіонарним перегрівом

акматичної фази етногенезу, закладався самою природою складної етнічної системи. Зокрема, за наявності в системі поряд з козацьким інших українських субетносів, він автоматично передавав свої проблеми всій сукупності субетносів, взаємодія яких обумовлювала виникнення в цієї сукупності нових інтегративних якостей, не притаманних твірним її компонентам, тобто жодному з цих субетносів і, зокрема, козацькому [10, с. 160]. Це і було панацеєю для вирішення проблеми за умови створення української держави в етнічних межах. Саме останнє було стратегічною метою діяльності Б. Хмельницького упродовж 1649-1657 рр.

На заваді створенню такої держави було те, що ці українські землі перебували під владою Речі Посполитої. Для того, щоб відібрати їх у Польщі, Б. Хмельницький шукав допомоги ззовні. Сподіваючись, що православна Москва може надати йому таку допомогу, він уклав з царем Олексієм Михайловичем Переяславську угоду (18 січня 1654 р.). Але у Москві були свої державні інтереси – вихід до Балтійського моря. Протягом 1654 – 1656 рр. вона завойовує Білорусію, Литву й укладає з Польщею Віленську мирну угоду (жовтень 1656 р.) [11, с. 5-144].

Втративши віру отримати допомогу від Росії щодо реалізації своїх задумів, Б. Хмельницький звернувся до шведського короля. З'явилася якась надія Під час облоги м. Львова (жовтень 1655 р.) Б. Хмельницький в листі до львів'ян повідомив, що шведський король здобув Краків, а він (гетьман) має намір об'єднати усі етнічноукраїнські землі в межах козацької держави [12, с. 211]. Б. Хмельницький вірив у те, що шведська протекція допоможе йому створити державу в українських етнічних межах, і що до складу України відійдуть всі українські землі «по Віслу» і до «угорського кордону» [12, с. 222]. Але сподівання здійснити свій задум за допомогою шведського короля виявилися марними. Швеція визнала Військо Запорозьке (грудень 1656 р.) лише в межах Брацлавського, Київського та Чернігівського воєводств [12, с. 230].

Останню надію у своєму задумі розгромити Польщу і приєднати українські землі до Війська Запорозького Б. Хмельницький покладав на союз з Трансильванією і спільні з нею воєнні дії проти польської армії. На допомогу князю Д'єрді II Ракоці він відправив козацький корпус, очолюваний наказним гетьманом А. Ждановичем (грудень 1656 р.), а також додаткові сили під командуванням свого сина Ю. Хмельницького та Миргородського полковника Г. Лісницького (липень 1657 р.) [12, с. 242]. Але через відсутність військової дисципліни ⁶в українській козацькій армії (козаки відмовилися брати участь у воєнних діях і виконувати накази своїх командирів) трансильванська армія зазнала поразки, і Ракоці вимушений був капітулювати перед польською армією (липень 1657 р.) [12, с. 230-233, 243].

Підсумовуючи, зазначимо, що Б. Хмельницький, зіткнувшись із соціально-політичними кризовими явищами у своїй державі, а також із зниженням боєздатності своєї армії, почав шукати шляхи подолання цих негативних процесів. З метою приборкання надлишку пасіонарного козацького елементу і встановлення контролю над ним він відродив у 1652 р. Запорозьку Січ і включив цих пасіонаріїв до січового реєстру. Щоб подолати інші кризові явища в державі і врятувати її від загибелі, Б. Хмельницький дійшов висновку, що оптимальним варіантом може бути об'єднання усіх етнічних українських земель в межах козацької держави. Для того, щоб відібрати ці землі у Польщі, він звертався за допомогою до держав-сусідів (Росії, Швеції та Трансильванії). Але йому не судилося реалізувати свої плани, бо цьому завадила його смерть 27 липня

⁶ Відсутність дисципліни в армійському формуванні тотожно перетворенню його на некерований натовп, тобто є ознакою його 100% небоездатності. Б. Хмельницький сам був заложником акматичної фази етногенезу і тому нереально оцінював ситуацію в державі і армії. Він у всьому звинуватив наказного гетьмана полковника Антона Ждановича і планував покарати його на смерть.

1657 р. Вона забрала в українського козацтва видатну пасіонарну особистість і тому була не окремою втратою, а поворотною датою історії, яка вплинула на подальшу долю козацької держави. Внаслідок цієї події етногенез козацького субетносу у Війську Запорозькому переріс з *«акматичної фази (пасіонарного перегріву)»* у фазу *«пасіонарного надлому»*, яка обросла соціальною оболонкою громадянської війни під загальною назвою *«Руїна»*, що тривала понад 30 років (1657-1687).

«Завершення, початок у попередньому номері (випуску)».

Список використаної літератури

1. Василенко Н. П. Очерки по истории Западной Руси и Украины / Н. П. Василенко. – Киев: Изд. кн. магазина Н.Я. Оглоблина, 1916. – 589 с. ; Vasilenko N. P. Ocherki po istorii Zapadnoy Rusi i Ukrainy / N. P. Vasilenko. – Kiev: Izd. kn. magazina N.Ya. Ogloblina, 1916. – 589 с.
2. Вирський Д. С. Станіслав Оріховський-Роксолан як історик та політичний мислитель / Д. С. Вирський. – Київ; Кременчук : Вид-во КДПУ, 2001. – 217 с. ; Vyrskiy D. S. Stanislav Orikhovskiy-Roksolan yak istoryk ta politychnyi myslytel / D. S. Vyrskiy. – Kyiv; Kremenchuk : Vyd-vo KDPU, 2001. – 217 s.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси. В 11-ти т. / М. С. Грушевський. – Київ, 1995. – Т.7. – 628 с. ; Hrushevskiy M. S. Istoriiia Ukrainy-Rusy. V 11-ty t. / M. S. Hrushevskiy. – Kyiv, 1995. – Т.7. – 628 s.
4. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11т. / М.С. Грушевський – К. 1995.- Т.8. – частина 1.– 325 с.; Hrushevskiy M. S. Istoriiia Ukrainy-Rusy. V 11-ty t. / M. S. Hrushevskiy. – Kyiv, 1995. – Т.8. частина 1. – 325 s.
5. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период / Л. Н. Гумилев. – Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1990.- 279 с. ; Gumilev L. N. Geografiya etnosa v istoricheskiy period / L. N. Gumilev. – Leningrad : Nauka, Leningradskoe otделение, 1990. – 279 s.
6. Гумилев Л. Н. Этносфера. История людей и история природы / Л. Н. Гумилев. – Санкт Петербург : СЗКО "Кристалл", Москва : Оникс, 2003. – 575 с. ; Gumilev L. N. Etnosfera. Istoriya lyudey i istoriya prirodi / L. N. Gumilev. – Sankt Peterburg : SZKO "Kristall", Moskva : Oniks, 2003. – 575 s.
7. Енциклопедія українознавства в 3-х т. / під гол. ред. В. Кубійовича, З. Кузелі. – Київ, 1994. – Т. 1. - 400 с. ; Entsiklopediia ukrainoznavstva v 3-kh t. / pid hol. red. V. Kubiiovycha, Z. Kuzeli. – Kyiv, 1994. – Т. 1. - 400 s.
8. Історія України в документах і матеріалах / М. Н. Петровський, В. К. Утілов. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1941. – Т. 3 : Визвольна боротьба українського народу проти гніту шляхетської Польщі і приєднання України до Росії (1569–1654 pp.). - 292 с. ; Istoriiia Ukrainy v dokumentakh i materialakh / M. N. Petrovskiy, V. K. Utilov. – Kyiv : Vyd-vo AN URSSR, 1941. – Т. 3 : Vyzvolna borotba ukrainskoho narodu proty hnitu shliakhetskoï Polshchi i pryiednannia Ukrainy do Rosii (1569–1654 rr.). - 292 s.
9. Качмарчик Я. Гетьман Богдан Хмельницький / Я. Качмарчик. – Перемишль-Львів, 1996 р. – 326 с. ; Kachmarchyk Ya. Hetman Bohdan Khmelnytskyi / Ya. Kachmarchyk. – Peremyshl-Lviv, 1996 r. – 326 s.
10. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – Москва : Наука, 1987. – 440 с. ; Kovalchenko I. D. Metody istoricheskogo issledovaniya / I. D. Kovalchenko. – Moskva : Nauka, 1987. – 440 s.
11. Сагановіч Г. Невядомая вайна: 1654 – 1667 / Г. Сагановіч. – Мінск: Наука і тэхніка, 1995. – 144 с. ; Sahanovich H. Neviodomaia vaina: 1654 – 1667 / H. Sahanovich. – Minsk: Nauka i tэхnika, 1995. – 144 s.
12. Смолій В. А. Богдан Хмельницький: Хроніка життя та діяльності / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – Київ : Наукова думка, 1994. – 262 с. ; Smolii V. A. Bohdan

Khmelnitskyi: Khronika zhyttia ta diialnosti / V. A. Smolii, V. S. Stepankov. – Kyiv : Naukova dumka, 1994. – 262 s.

13. Стороженко І. С. Богдан Хмельницький і Запорозька Січ кінця XVI – середини XVII ст. / І. Стороженко; передм. Ю. А. Святця; відп. ред. В. А. Смолій. – Дніпродзержинськ, 2007. – Кн. 2 : Генезис, еволюція та реформування організаційної структури Січі. – 415 с. ; Storozhenko I. S. Bohdan Khmelnytskyi i Zaporozka Sich kintsia XVI – seredyny XVII st. / I. Storozhenko; peredm. Yu. A. Sviattsia; vidp. red. V. A. Smolii. – Dniprodzerzhynsk, 2007. – Кн. 2 : Henezys, evoliutsiia ta reformuvannia orhanizatsiinoi struktury Sich. – 415 s.

14. Хижняк З. І. Києво-Могилянська академія / З. І. Хижняк. – Київ : КДУ, 1970. – 172 с Khyzhniak Z. I. Kyievo-Mohylianska akademiia / Z. I. Khyzhniak. – Kyiv : KDU, 1970. – 172 s.

15. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / Н. М. Яковенко. – Київ : Наукова думка, 1993. – 416 с. ; Yakovenko N. M. Ukrainska shliakhta z kintsia XIV do seredyny XVII st. (Volyn i Tsentralna Ukraina) / N. M. Yakovenko. – Kyiv : Naukova dumka, 1993. – 416 s.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2017 р.

I. Storozhenko

**THE HYPOTHESIS OF THE GENESIS AND EVOLUTION OF UKRAINIAN
COSSACKS IN THE ASPECT OF PASSIONARY THEORY OF
ETHNOGENESIS (the END of XV – MID of XVII century)**

Coveraging the Cossack's ethnogenesis problem the author of these lines appeals for the second time. For the first time "Hypothesis of the origin and evolution of the ethnic structures of Ukrainian Cossacks the end of the XV – mid XVII century in the aspect of ethnogenesis" was published by the author in the sixth section of his monograph "Bogdan Khmelnytsky and Zaporizhzhya Sich of the late XVI – mid century XVII. Book second: Genesis, evolution and reforming of the organizational the structure of the Sich" (2007).

The publication of this section had the experimental character and the desire of the author to show the readers in his interpretation simplified contents of Lev Gumilev's passionary theory of ethnogenesis available to students. At the same time, it was supposed to demonstrate the scientific effectiveness of the theory of ethnogenesis to defining the essence of the Ukrainian Cossacks as a phenomenon of Ukraine history. The results showed that our Cossacks in the first stage of evolution (from the end of XV to mid – XVI) did not arise as the army, but as an ethnic system, as future Cossack subethnos, i.e. as an integral part of the Ukrainian ethnic group and its dominant. As far as it was formed in dangerous conditions of the Large Steppe Border of Ukraine (further – the Big Cordon), so it was forced to arm themselves and eventually turned into the armed forces of the Ukrainian ethnos. According to the Ukrainian state tradition originally the armed formation appeared, on the base of which the state-administrative elements superposed. In our case, on the penultimate stage of formation of subethnic groups (70-80s of the XVI century.) the Cossack army originated, which formed military ethnic Cossack subethnos (late XVI century), which acquires a military state, in particular, the first Zaporozhian (Bazavluk) Sich (1590-1638.).

Application of L. Gumilev's theory of ethnogenesis for the study of Ukrainian Cossacks caused by the military scientific elite of the Ministry of Defense of Ukraine and understanding support of the author. Upon request the abovementioned section of the Cossack ethnogenesis transformed into a monograph, which was approved for publication by the academic Council of the DNU named after Oles Gonchar, Protocol № 6 dated 27.12.2012. But due to the lack of funds by that time it haven't been issued. At the same time we note that the publication of this monograph and the consideration in it the origin and development of the Ukrainian Cossacks

in the aspect of ethnogenesis would answer a number of questions that until that time there was no answer.

Key words: *ethnic nature of the Ukrainian Cossacks, military-ethnic Cossack subethnos, passionary theory of ethnogenesis of L. Gumilev.*

УДК 279.14(477.8)1918/1939

В.А. Шевчук

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ АДВЕНТИСЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ГАЛИЧИНІ ТА ВОЛИНІ В ДОБУ ІІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-територіального устрою адвентистської церкви на Галичині та Волині, які в міжвоєнний період належали ІІ Речі Посполитій. В роботі описано виникнення та розвиток адміністративної структури адвентистської церкви та вказані основні причини її появи. Висвітлено становище та діяльність Генеральної конференції та об'єднань адвентистів, які існували в міжвоєнний період на Галичині та Волині з 1918 по 1939 роки.

Ключові слова: *ІІ Річ Посполита, адміністративно-територіальний устрій церкви Адвентистів сьомого дня, міжвоєнний період.*

На сьогодні всесвітня церква Адвентистів сьомого дня нараховує близько 20 мільйонів дорослих прихожан, і на відміну від інших релігійних деномінацій відома своєю структурованою організацією. Всі громади церкви АСД, які знаходяться у 204 країнах світу, об'єднуються в 13 відділень під егідою виконавчого комітету Генеральної Конференції, офіс якого розташований у місті Вашингтоні в Сполучених Штатах Америки. В свою чергу відділення поділяються на союзи, а союзи на об'єднання. До одного об'єднання може належати загалом не більше 100 громад, які знаходяться на території декількох адміністративних округів однієї країни і містять у своєму складі від п'яти до десяти тисяч прихожан [1, с. 71].

Наприклад, громади адвентистів, що знаходяться на території сучасної України об'єднані в один Український союз громад АСД і поділяється на дев'ять об'єднань, кожне з яких охоплює територію трьох або чотирьох областей. В той час, як Український союз є складовою одного із 13 відділень всесвітньої церкви АСД.

Керівним органом церкви є виконавчий комітет генеральної конференції, члени якого обирається терміном на 5 років на з'їзді делегатів, представлених від 13 об'єднань. На з'їзді Генеральної конференції вирішується звітно-виборні питання і вносяться за необхідністю доктринально-організаційні зміни на підставі голосування делегатів, вирішення яких приймається на основі більшості. Описана практика церкви адвентистської церкви базується на власному історичному минулому, яке сформувало подібну організацію не тільки з метою її збереження, але для її розвитку та поширення адвентистського вчення в різних частинах світу.

Перший з'їзд Генеральної конференції адвентистів проходив в Сполучених Штатах Америки у 1863 році і заклав фундамент майбутньої церковної організації, яка була основана на добровільному об'єднанні її прихожан [2, с. 347].

На території Росії і Європи у другій половині XIX-го століття в результаті діяльності адвентистських місіонерів з'являються перші групи та громади, що в свою чергу викликало необхідність утворення церковної організації. Так у місті Біель у Швейцарії на з'їзді 24-27 травня 1884 року було утворено швейцарське об'єднання з